

Историја Османског царства

Приредио

Робер Мантран

друго издање

Превела с француској

Ема Миљковић

Садржај

Предговор	9
<i>Робер Манџран</i>	
1. Почети: Осман и Орхан	17
<i>Ирен Белдичану</i>	
2. Успон османлија (1362–1451)	41
<i>Никола Вајшен</i>	
3. Успон Османлија (1451–1512)	92
<i>Никола Вајшен</i>	
4. Организација Османског царства (14–15. век)	134
<i>Никоара Белдичану</i>	
5. Процват Османског царства (1512–1606)	158
<i>Жан Луј Баке Грамон</i>	
6. Царство на врхунцу моћи (16. век)	181
<i>Жил Вејнсџејн</i>	
7. Османска држава у 17. веку: стабилизација или слабљење моћи	257
<i>Робер Манџран</i>	

8. Османска држава у 18. веку: европски притисак	300
<i>Робер Манџран</i>	
9. Балканске провинције (1606–1774)	325
<i>Жил Вејнстејн</i>	
10. Арапске провинције (16–18. век)	385
<i>Андре Ремон</i>	
11. Почети Источног питања (1774–1839)	475
<i>Робер Манџран</i>	
12. Период танзимата (1839–1878)	517
<i>Пол Димон</i>	
13. Последњи трзаји (1878–1908)	587
<i>Франсоа Жоржон</i>	
14. Умирање једног царства (1908–1923)	647
<i>Пол Димон и Франсоа Жоржон</i>	
15. Османска уметност	725
Османска уметност на турским територијама	725
<i>Жан Пол Ру</i>	
Архитектура у арапским земљама у османско доба	766
<i>Андре Ремон</i>	
16. Интелектуални и културни живот у Османском царству	780
<i>Луј Базен</i>	
Хронолошки оквири	813
Списак султана Османског царства	820

<i>Садржај</i>	7
Библиографија	822
Сарадници	841
Речник	843
<i>Александар Фоишић</i> Османско царство: историографски домети	849
Индекс имена личности	857
Тематски индекс	881
Индекс географских појмова	890
Детаљан садржај	907

Предговор

Пре нешто више од сто педесет година на француском је објављена књига *L'histoire de l'Empire ottoman*, аутора Јозефа фон Хамер-Пургштала, превод његовог капиталног дела *Geschichte des osmanischen Reiches*.¹ Ова књига је неминовно морала имати великог одјека јер први пут је објављена општа историја Османског царства, заснована на турским и страним изворима, првенствено на хроникама. Иако се књига завршава 1774. годином, изазвала је велико интересовање, јер је од почетка 19. века Османско царство било у средишту европских и средоземних збивања: Бонапартин поход на Египат, ратови с Русијом, устанци у Србији и Епиру, борба за независност Грчке, француски напад на Алжир, сукоб с Мехмедом Алијем у Египту, војне, дипломатске и економске интервенције великих сила. Чинило се да се Царство, од кога је Европа вековима дрхтала, ближило своје крају или да барем престаје његова доминација над великим бројем народа, било хришћана или муслимана, Европљана или источњака.

Историја Османског царства, на начин на који ју је представио Ј. фон Хамер, писана у традиционалном историографском стилу, више описује него што објашњава и не тражи дубље узроке догађаја. С друге стране, она посебно истиче, а то се може приписати антиосманском контексту епохе, мане, погрешке, и све врсте ексцеса, што

¹ J. von Hammer-Purgstall, *Geschichte des osmanischen Reiches*, 10. vol., Budapest 1827–1835. Француски преводи: *L'histoire de l'Empire ottoman*, par J.-J. Hellert, 18 vol., Paris 1835–1843; *L'histoire de l'Empire ottoman*, par L. Dochez, 3 vol., Paris 1840–1844.

нису занемарљиве појаве, али нису ни суштина ове науке и, изнад свега, пружају непотпуну и пристрасну слику.

Током 19. и почетком 20. века, након дела Ј. фон Хамера, објављено је још неколико општих дела о Османском царству, али углавном мањег обима, која нису продирали у суштину материје и која су најчешће била обележена европоцентричном визијом историје. Већина тих дела, писаних на основу извора западног, а не источног порекла, чињенице представља једнострано у погледу економских питања, или исувише површно када је реч о питањима државне администрације. Свакако, у то време, турски архиви нису били доступни, али све и да јесу, то не би изменило концепцију политичке и културне надмоћи Европе.

Убрзо по завршетку Другог светског рата ствари су почеле да се мењају. Олакшан је приступ турским архивима и откривено је да они пружају обиље података, превасходно о унутрашњим односима у османској држави. За османску историју заинтересовали су се Турци у жељи да боље упознају своју прошлост,² као и западњаци, експерти за оријенталне језике, који су користили све до тада запостављене турске, арапске и персијске историјске изворе. На тај начин су се умножила истраживања и детаљни радови и поново је отворен велики број питања. Као резултат настала је историја Османског царства, из пера Станфорда Џ. Шоа, иако би неки закључци и погледи које Шо износи могли да буду предмет критике.³ Док су раније објављени радови стављали акценат на „догађајне“ аспекте и на политичке односе између европских држава и Османског царства, ово дело је омогућило да се историја институција, привредна и друштвена историја сагледају и са османске тачке гледишта, као и односи између Турака, Арапа, Персијанаца итд. Дакле, проширило се, и то тачно од пре четрдесет година, наше познавање османског света и чинило се корисним да се студентима, колегама историчарима и људима жељним културе представи дело засновано на новим подацима. Пример нам је дао Клод Каен који је, са својом књигом *Pre-Ottoman Turkey* (Преосманска Турска), чије је измењено и допуњено издање недавно објављено у Француској, изнео нову анализу

² Видети радове М. Ф. Кеprилија, И. Х. Узунчаршилија, О. Л. Баркана, Х. Иналцика.

³ Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, 2 vol., Cambridge U.P. 1976–1977. Француски превод, *Histoire de l'Empire ottoman et de la Turquie*, t. I, Des origines jusqu'au XIXe siècle, Horvath 1984.

продирања Турака и њиховог учвршћивања у Малој Азији, у периоду од 11. до 13. века, што је увод у историју Османлија.⁴

Оријенталистика, познавање арапског магрепског света и Блиског истока има у Француској традицију која датира из 17. века, од времена када су драгомани при изасланствима, захваљујући свом познавању тзв. „оријенталних“ језика (турског, арапског, персијског), много боље проучили земље Оријента, како њихов свакодневни тако и политички и верски живот. Мало-помало развила се наука, која је дуго припадала искључиво стручњацима, међу којима су Французи увек имали значајно место.

Туркологија, грана оријенталистике, у оквиру је те науке, и она је, како у даљој тако и у ближој прошлости, обележена изузетним личностима. Данас је француска туркологија на гласу. Присутна је у бројним дисциплинама: лингвистици, антропологији, етнологији, историји. Француски историчари турколози толико су бројни да могу да проуче читаву историју Турака, и нарочито Османлија. Зато се учинило да је, уместо да читаво дело напише један аутор, који би о многим питањима могао само да представи радове из друге руке, боље да по један експерт обради сваки од великих периода османске историје.

Већ је уобичајено да се оваква врста књиге наслови Историја Османског царства. Ни ми нисмо желели да прекинемо с том традицијом, иако је ово, у великој мери, пре историја османске државе коју смо желели да истакнемо, уз настојање да покажемо да тај свет није био само свет освајања, превласти, војне надмоћи, већ и свет са унутрашњом организацијом и администрацијом.

Истина, ранија слика о Османском царству била је заснована на концептима створеним највише у 19. веку: тај режим тираније, суровости и насиља, имао је за своју препој да захвали само снази војске и бруталним притисцима којима је повремено прибегавала његова влада; султани су били или немилосрдни крвници, вођени жељом за влашћу, који су владали захваљујући терору, или особе без карактера, које су живеле у разврату, корупцији (мало је изузетака, какав је Сулејман Величанствени); османски свет није познавао систем власти, администрација није постојала или је била обележена

⁴ Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, London 1968. Прерађено и допуњено француско издање, *La Turquie pré-ottoman*, у издању Француског института за анадолске студије (L'Institut français d'études anatoliennes), Истанбул 1988.

немаром; ислам је био свемоћан и своју је надмоћ испољавао изнуђивањем па и масакрима хришћана. Та визија, која се ослањала на примат Запада и западних схватања током 19. века, на принципу националности, на одбрани појединих мањина, и данас се често среће, толико је у књигама и у главама усађено мишљење о штетности и о изопачености муслиманског света уопште, и посебно турског света.

Оно што се назива „Источним питањем“ све донедавно обрађивано је само са западњачког становишта, а нарочито са антиосманске тачке гледишта, у светлу распада Царства, са жељом да се освоје његова привредна богатства, трговачки путеви, стратешке тачке, са жељом да се учине „штићеницима“ народи који су се „ослободили османског јарма“. С друге стране, показано је веома мало интересовања за арапски део Царства, изузев у периоду од краја 18. и нарочито током 19. века, када је то интересовање било у функцији економских, политичких („колонијализам“) или стратешких (индијски пут, приступ Црном континенту) циљева Европљана. Не смеју се сметнути са ума ни оптужбе које су износиле арапске земље против Османлија, сматрајући их одговорним за муслиманско слабљење, као и за то што су западњаци арапско-муслимански свет ставили под своје туторство. И за ово питање приступ оријенталним изворима – а не само западним који су очигледно истицали османску неспособност, немар и слабост – омогућио је да се о османско-муслиманском „опадању“ створи нешто другачији суд.

Чињеница је да се од самих почетака може уочити реално постојање османске државе, са институцијама, законима, политичким, административним и војним особљем: први османски владари нису деловали као варвари без икаквих принципа, а окупљање византијских великаша и племића, као и одсуство прогона хришћана сведоче о извесном степену суживота. С временом, режим се мењао, султановом ауторитету није било супротстављања; акценат је стављен на муслимански карактер државе, али упоредо је постојао и један систем, који је уважавао различитости појединих земаља: поред муслиманског шеријата важили су и посебни прописи, *кануннаме*, које су дозвољавале да се очувају, прилагоде, па и унапреде обичаји, традиције, начин живота, друштвени услови поданика, како муслимана тако и немуслимана; последица таквог система у провинцијама, а посебно у хришћанским областима било је очување локалних језика, религија, чак и политичких и друштвених функција. Османске вође нису тежили асимилацији покорених народа, као ни насилном потурчивању ни исламизацији: да је то заиста било тако доказ је

очување језика попут грчког, бугарског, српског и других, као и хришћанских религија, локалне властеле, што све представља елементе које су велике силе користиле, почев од краја 18. а нарочито током 19. века, под плаштом очувања принципа националности и одбране права националних и верских мањина.

Свакако, чешће или ређе, у оправданим или мање оправданим околностима било је насиља, па и прогона немуслиманског становништва (која сила то није радила у односу на потлачене?); заштита зимија, немуслимана, била је регулисана у османској држави, са ограничењем које је важило у свакој муслиманској држави да су зимије поданици другог реда у односу на муслимане, те им је забрањен приступ одређеним дужностима, али систем девширме је омогућавао и да се та забрана избегне. Такође не треба заборавити да су на османској територији (Солун, Истанбул) нашли уточиште Јевреји протерани из Шпаније и средње Европе. Та отвореност и толерантност османског света одражава се у делима путописаца 16. па и 17. века, све до тренутка кад је европска економска, културна и политичка експанзија изменила слику коју су пружали путописци, и навела их да акценат ставе на недостатке режима.

У 19. веку, османске су вође настојале да спроведу реформе и модернизују државу. Иако су те реформе углавном лоше спровођене, чињеница је такође да неке велике силе нису желеле да османска држава поново постане снажна, моћна и добро организована, и да су осујећивале напоре османске владе, гурајући је у војне сукобе и изазивајући побуне (Срби, Бугари, Јермени, Либанци), освајајући територије или подржавајући сецесију. Тема османског јарма, распрострањена у 19. веку, важила је за хришћанске области Царства, али не и за муслиманске, све до почетка 20. века, када су Енглеска и Француска тражиле сецесију и тих делова, те је почело да се говори о „арапском незадовољству“ и то само на Блиском истоку. У погледу јерменског проблема, иако се његово „решење“ приписује Османлијама, узроци се не могу тражити само на турској страни.

Неспорно је да су западњаци Османско царство увек приказивали у негативном светлу, и то се може оправдати. То, међутим, не значи да су Османлије у потпуности ослобођене критичког суда историје. Ако су били изложени критици Запада, кривица није била само до Запада: Османлије су, у више наврата, показале бескрупулозност, неспособност, неприлагодљивост, уз то су били оптерећени комплексом више вредности, који им је онемогућавао да добро сагледају и процене стварност.

Подаци којима данас располажемо омогућују нам да се ослободимо концепта из 19. века, и да покушамо да створимо право историографско дело, ослобођено политичких утицаја било које врсте, без пристрасности или слабости. Проценили смо да би било корисно посветити пажњу и књижевности (историјској, али и општој књижевности), као и уметности, што су елементи који су често изостављани из оваквих историја или су сасвим маргинализовани, а који су одличан показатељ било политичке моћи, било дубоке јединствености неког народа, било асимилације других култура; у том смислу, османска уметност је за собом оставила и даље видљива сведочанства. Превише је значајна да би била изостављена.

Укратко, намера је била да се открије један мало познат, погрешно представљен свет, често оптуживан за све недостатке и срамна дела, свет који је представљен као „болесник Европе“, кога су лекари пре желели да убију него да излече. Као и сва царства, Османско царство је нестало, али је задржало своје место у историји Старог света, где је вековима представљало прву силу, чиме се могу објаснити љубомора, завист, осветнички покрети, дестабилизација, па и разарање коме је било изложено. Историја Европе и средоземног света не би била комплетна уколико се из ње изостави Османско царство.

Ова књига представља колективно дело: свако поглавље писао је стручњак који је изнео идеје и виђења на основу својих знања о том питању. Значајан део посвећен је почецима Османлија, успостављању државе и њеном ширењу, доскоро мало познатом периоду. Исто је учињено и с балканским, а нарочито са арапским државама под османском влашћу. Овде треба напоменути да савремени арапски историчари искрено настоје да поново размотре овај период своје историје. На крају, велика пажња је посвећена последњем периоду Османског царства, али тај период није обрађен са искључиво западњачког становишта, већ је обрађен полазећи од унутрашње ситуације у Царству. С друге стране, није се чинило потребним да се превише простора посвети владавини Селима I и владавини Сулејмана Величанственог, што представља период успона Царства, јер су догађаји из тог периода већ били предмет разматрања бројних дела; чинило се упутнијим да се што детаљније опише администрација османске државе током 16. века, што је мање познато и о чему су западни хроничари тога доба извештавали повремено и измишљајући, али што се дуго сматрало историјском истином.

Напомене и библиографија намерно су сведени на најосновније и најнеопходније податке и документа. Ова књига тежи да буде оруђе за рад, али исто тако и инструмент културе. Због тога у њој нема велике ерудиције, али није прихваћен ни принцип претераног упрошћавања. Надамо се да смо постигли равнотежу која може да задовољи захтевне читаоце, али исто тако и оне читаоце који само желе да боље упознају историју.

Робер Мантран

Напомене о транскрипцији

Турске речи и имена транскрибовани су користећи турску латиничну азбуку, која је у употреби у Турској.

Следећа слова се изговарају као и српском језику:

a, b, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, z.

Изговор осталих слова:

ı – полуглас („с’н“ Миткетов)

ö – као немачко „ö“ ili francusko „eu“

ü – као немачко „ü“ ili francusko „u“

ç – као „ц“

ş – као „ш“

ğ – као умекшано „г“

ş – као „ш“

j – као „ж“

y – као „ј“

За арапске речи, као и за речи арапског порекла, које су биле у употреби у османском турском, у транскрипцији су бележени ајн (‘) и хамза (’).

Почеци: Осман и Орхан

1

Ирен Белдичану

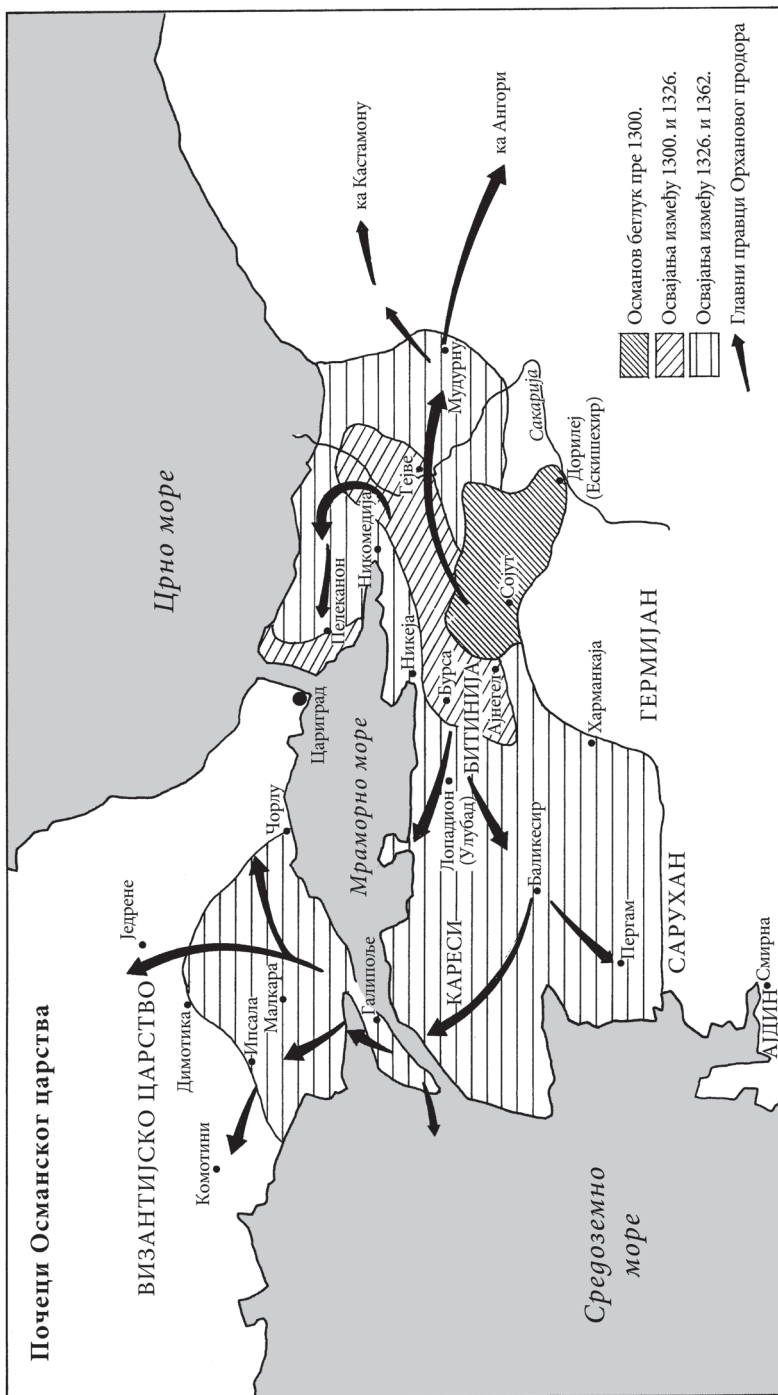
Почеци Османског царства обавијени су густом маглом. Осман, по коме је династија добила име, ступио је на историјску позорницу приликом битке код Бафеона (1302), о којој извештава савременик, историчар Пахимер. Знамо да му се отац звао Ертогрул, јер је пронађен новац који је исковао Осман, Ертогрулов син, а и један османски попис из половине 15. века помиње његову задужбину подигнуту у Согуту (Сојуту), градићу у коме се и данас може посетити његов гроб. О свему осталом, говори легенда.

Чињенице и легенде

Сам турски хроничар Ашикпашазаде признао је у 15. веку да постоји више верзија о настанку Османског царства. Он даје предност причи коју ћемо овде укратко изнети и која се, уз неколико нових детаља, понављала у потоњим хроникама.

Од стварања османске државе до 1302. године

Ертогрул, не зна се тачно када, нашао се у Малој Азији са оцем, Сулејман-шахом, и двојицом браће, Сункуром Текином и Гундогдуом. Ту су боравили више година, а затим су решили да се врате у земљу из које су потекли. Сулејман-шах се удавио приликом

преласка Еуфрата. Два брата су наставила пут ка Туркестану, док је Ертогрул остао у Анадолији с четири стотине шатора. Затим је Ертогрул послао свога сина Сару Јатија код новог селџучког султана Алаудина – хроника не наводи код ког од тројице познатих под тим именом – да би им султан доделио земљу за људе и стада. Алаудин му је поверио насеље Сојут као баштинску земљу, а области Домаича и Ермени Белија за летње пашњаке.

После Ертогрулове смрти, његов син Осман је обновио пријатељске односе с појединим истакнутим хришћанима, у првом реду с намесником града Билеџика. Овај му је дозвољавао да код њега остави све покућство када би кренуо на летња станишта. Осман му је заузврат поклањао тепихе, сир и јагањце.

Међутим, други хришћански владари, као на пример намесник Ајнегела (Инегела), нису имали поверења у Османа. Услед окршаја, било је жртава на обе стране, а живот је изгубио Османов синовац Беј Хоџа, син Саруа Јатија. Намесник града Караџахисара и његов брат Каланоз су се такође убрајали у Османове непријатеље. Током једног напада, погинуо је Сару Јати, Османов брат.

Сазнавши да је Осман запао у тешкоће и да је емир Гермијана непријатељски расположен према њему, селџучки султан је лично дошао у област Караџахисар, да казни хришћане. Али султан је морао одмах да се врати, јер су Монголи напали град Ерегли (Хераклеју у Кападокији). Осман је сам однео победу, те је послао свог рођака Акимура да пренесе добру вест султану, који му је као награду послао заставу и поклоне.

Чим је заузео град, Осман је почео да организује своју државу. Куће које су напустили хришћани дао је људима који су дошли из емирата Гермијана, претворио је цркве у *џамије* и увео муслиманску молитву. Коначно, изградио је трг привлачан и за становнике Билеџика, града смештеног на територији Византије.

Осман је одржавао добре односе с хришћанином под именом Косе Михал (Михаило Ћосави), заповедником Харманкаје. Како наводи хроника, присуствовао је његовом венчању, а заједно су ишли и у ратне походе. Њихови коњички походи су их довели све до града Гојнука и Таракли Јениџесија, на месту где завија река Сакарија. Да би прешли реку, за водича су узели извесног Самса чауша који је са својим братом Силемишом живео у тој области, у добрим односима с хришћанима. Осман и Михал су грабили све што им је долазило под руку, али нису одводили заробљенике; једини циљ им је био да покоре становништво.

Међутим, добри односи између Османа и намесника Билецика прекинути су приликом венчања овог последњег. Косе Михал, задужен да Осману пренесе позив, упозорио га је да је у питању заседа. Ипак, није довољно јасно зашто је намесник Билецика тако изненада одлучио да Осману постави заседа. Како год било, док се изван града прослављало венчање, Осман је успео да у тврђаву убаци групу својих људи, преобучених у жене. Пошто су Османови војници заузели тврђаву, чији су становници били на прослави, Осман и Косе Михал су оседлали коње, како би изгледало да су се дали у бекство. Намесник Билецика, већ помало припит, уплашио се да му Осман не побегне и кренуо је за њим. Османови људи поставили су заседа и одрубали му главу. Осман се затим вратио у Јархисар, где је чекала млада Лилифер (Нилифер), на гласу по својој лепоти. Она је постала супруга његовог сина Орхана. Ти ратни подухвати завршени су освајањем Ајнегела.

Сви ти догађаји, од првих непријатељстава с намесником Карацахисара до заузимања Јархисара, одвијали су се, како Ашикпашазаде пише, у периоду од 1283. до 1299. године. Али, дело историчара Пахимера – а не смемо заборавити да је он био Османов савременик – показује да се многи подаци из османских извора, настали готово два века касније, морају допунити и поправити.

У последњој четвртини 13. века, област Ескишехира, некадашњи Дорилеј, као и тврђава у непосредној близини Карацахисара, били су у рукама муслимана. Река Сангариос, данас Сакарија, представљала је границу између Византије и емирата. Цар Михаило VIII (умро 1282) је, у ствари, оживео утврђења у близини границе и поставио коље дуж реке да би спречио нападе Туркмена. Осман (кога Пахимер назива Атман) није био једини турски заповедник који је ратовао у тој области. С једне стране био је ту син султана Изудина Кајкавуса II (кога Пахимер назива Мелек Ма[н]сур), који је заједно са својим оцем био у изгнанству у Цариграду. После смрти овог потоњег, он је настојао да се наметне на пограничним областима, обезбедивши претходно себи наклоност илхана Аргуна (1284–1291). Било је такође неколико турских заповедника који нису поштовали ничији ауторитет, био он византијски, селџучки или монголски. Међу њима, Пахимер истиче извесног Амуриоса (емира) који је живео на окуци реке Сакарије, као и Солимампакса (највероватније је реч о Сулејман-паши, заповеднику Пафлагоније). Амуриос, чији је брат Настратиос дуго био талац код Византинаца, најпре је био његов савезник, али је Османова слава пробудила његову похлепу

и обезвредила мировну политику цара, који се надао да ће Туркмене држати под контролом уз помоћ „поклона и милости“. Још једна мера да се заштите западне границе показала се безуспешном. Цар Андроник II је наименовао Куцимпакса за заповедника области Никомедије. Тај Куцимпакс, пореклом из земаља Златне хорде, насукао се са својим бродом у Хераклеји на Понту и с читавом породицом је примио хришћанство. Цар му је допустио да уда кћер за Солимампакса, у нади да ће тај брак Византији једног дана бити од користи.

Поређењем турских и византијских извора добија се следећа слика самог почетка 14. века: Туркмени, који су побегли од Монгола и издвојили се од градског становништва на Анадолској висоравни, у потрази за новим пашњацима, нагомилали су се на западној граници селџучке државе. У пограничним областима, на шумовитим висоравнима, налазили су храну за своја стада. Близина византијских градова омогућавала им је да пласирају своје производе, као и да се додатно снабдевају. На почетку, све то се одвијало без већих сукоба. Сам Ашикпашазаде пише да у време Ертогрула није било сукоба. Муслимани и хришћани су се сусретали на тржницама јер граница није била толико чврста колико је то византијски цар желео. Заједнички живот на територији Византије био је олакшан присуством Турака који су примили хришћанство. Они нису били исте вероисповести, али су говорили истим језиком, а османски пописи из средине 15. века сведоче о постојању хришћанских имена међу именима турског порекла. Две заједнице су одржавале и односе на вишем нивоу, јер је Михаило VIII посетио иконијског (Коња) султана, а селџучки принчеви избегли су у Цариград. Византинци су ипак одређени број талаца задржали да би их у погодном тренутку пустили.

Заједнички живот је, ипак, кратко трајао. Од сукоба до сукоба, Турци су показивали снагу. Осман је на крају привукао велики број људи, жељних плена и авантуре – неки од њих били су пореклом чак из области Меандра. Ти успеси, међутим, изазвали су завист оних који су спроводили политику мира. Његова ратоборност навела је војнике који су марширали иза других мање динамичних турских заповедника, да их напусте и да се придруже Османовим трупам; Осман, који је младост провео између зимских и летњих пашњака, успео је да усмери ту људску бујицу и да је доведе до победе под заједничком заставом. Кад је било потребно, окретао се и против комшија муслимана, ако би у њих посумњао. Правници и учени људи напуштали су урбане центре Анадолије, придружујући се Осману да

му помогну да изгради државу. Када је 27. јула 1302. Осман победио хетеријарха Музалона, код Бафеона, у близини Никомедије (Измит), он се уздигао на исти ниво као емири Гермијана, Ментеша и Ајдина. Осман је био спреман да започне нову каријеру.

Од 1302. до освајања емирата Кареси

Пораз Музалона навео је Византинце да потраже друга средства да се одбране од турског напредовања. Цар Андроник II је 1304. године послао изасланике пред Газан-хана, да му предложи брачни савез. Он се надао да ће Монголи, који су владали у западној и централној Анадолији, пошто су победили Селџуке код Коседага (1243) довести у ред предузетне пограничне емире.

За то време појачавао се притисак Турака. Пахимер извештава да су Никомедија (Измит), Никеја (Изник), Белокомис, Ангелокомис, Анагурд, Платанеа, Мелангија, Крула (Гирле) и Катикија (Ките?), и многи други градови, које је немогуће све убицирати, много пропали. Војска удружена под Згуром, командантом византијских коњаника, поражена је у области Катикије. Пошто је становништво Белокомиса учествовало у тој бици, то насеље је испражњено и постало је Османов плен (1304).

Византијски историчари не бележе значајне догађаје у области Битиније између 1304. године и заузимања Бурсе, двадесет две године касније, јер је њихова пажња била заокупљена турским нападима на Егејском мору, које су, поред других војсковођа, предводили и каталански плаћеници. Али, ни Осман и његови саборци нису остали по страни. То доказују описи битака из османских хроника. Освојен је читав низ мањих градова, неки силом, док су се неки, као Ките, Кестел, Динбоз, Адранос, Леблебицихисар, Мекеџе, Акхисар, Гејве, Лефке, Карачепиш сами предали. Нажалост, ти догађаји нису датирани, и неки од њих су се несумњиво догодили након Османове смрти.

Судећи по топонимима, османска експанзија ишла је у три правца. Осман и његови саборци најпре су се кретали дуж леве обале Сакарије, пресецајући прилаз граду Никеји (Изнику), са источне стране. На западу су напредовали ка Лопадиону (Улубад) и Адраносу, заобилазећи са северне и јужне стране планински масив Олимпа (Улудаг), те остављајући по страни Бурсу, која је била исувише добро утврђена да би могла бити освојена на препад. Продирући на

југоисток ступили су у контакт с муслиманским суседима. У време када је Осман отео, како каже легенда, лепу Малхатун, будућу Орханову мајку, турски бегови¹ су били у Иненију и Ескишехуру. Хроничари често бележе размирице између бега Гермијана и Османа. Граница између османске државе и њених муслиманских суседа била је у то време нестабилна, јер један османски попис бележи верске задужбине створене уз одобрење Османа и Орхана у области Султанејују. Касније су и Сулејман-паша и Мурат I кренули у поход у правцу Ангоре, подручје утицаја династије Еретнида.

Осман је, по свему судећи, највероватније умро између септембра 1323. и марта 1324. године. Чак и ако је заиста живео све до заузимања Бурсе (6. април 1326), како тврде неки хроничари и арапски путописац Ибн Батута, сасвим сигурно није био на власти после марта 1324. године. Зна се да је имао шест синова – Орхана, Чобана, Мелека, Хамида, Пазарлуја и Алаудина, као и једну ћерку, Фатму. Наследио га је Орхан, не безболно, јер је постојало ривалство између њега и његовог брата Алаудина, који се одрекао престола, није познато да ли милом или силом.

Орхан, који ће дефинитивно извести османску државу из анонимности, имао је 1324. године три одрасла сина. Дакле, када је заузео Османово место, није више био тако млад. Његов први успех било је заузимање Бурсе. Опседан годинама и десеткован глађу, град се предао 6. априла 1326. Лопадиион је укључен у османску државу 13. маја 1327. године.

Након ових успеха, Андроник III, који је на престолу наследио свог деду 1328. године, решио је да лично оде да се бори у Мезотенији (у непосредној близини данашњег Коцаелија), да би се решио османске опасности. Битка код Пелеканона одиграла се 10. јуна 1329. Рањен, цар је морао да се искрца у Филокрени, да би стигао у Цариград, док су његови војници, који су се најпре склонили у оближња утврђења, успели да стигну у Ускудар (Скутари) пешке. Са османске стране, приликом ове битке погинуо је Пазарлу, Орханов брат.

Након ове победе, Орхан више није имао разлога да страхује од византијске војске. Никеја се предала 2. марта 1331. и Орхан је започео опсаду Никомедије (Измит). Андроник III је послао изасланике код Орхана. Мир је склопљен августа 1333. године и цар се обавезао

¹ Бег и беј су две транскрипције исте речи у различитим периодима; прва је старијег датума.

да плаћа 12.000 перпера за тврђаве смештене између Никомедије и престонице. Примирје је кратко трајало и 1337. године Турци су заузели Никомедију.

Извесно је да је територија са унутрашње стране реке Сакарије припојена у периоду између заузимања Бурсе и заузимања Никеје. Свакако, још у Османово време, османски коњаници, које је предводио Самса чауш, вршили су упаде на ту територију, али то нису била трајна освајања. Прва територија која је пала под власт Османлија била је област Мурадудина Хамзе (кога спомиње искључиво Шихабудин ел Омери), и чија је престоница била Кавија, данас град Гејве. Затим су дошли на ред удаљени градови: Гојнук, Таракли Јеницеси и Мудурну, који су се предали Сулејману, Орхановом сину. Сви ти градови били су под османском влашћу када је у њима боравио Ибн Батута током зиме 1333/1334. године.² Ко су ту раније били обласни господари? Можда Турци Татари, који су делимично примили хришћанство од Византинаца, али који су били у дослуху са заповедником Кастамонуа. У сваком случају, у последњој четвртини 13. века те области више нису чиниле саставни део Византијског царства.

Заузимање емирата Кареси

Продирање ка западу створило је ривалитет између Османлија и емирата Кареси³ који је изронио из историјске тмине готово истовремено када и Османов емират. Неуспешни поход, који је Михаило IX, син Андроника II, водио с Каталанцима на обалама Мраморног и Егејског мора (1304) не би ли потиснуо Турке, оставио је слободан простор придошлицама, што су заузели читаву област Пергама, све до Дарданела. Наставили су се сукоби између Византинаца и каталанских плаћеника, којима су се прикључили Турци, што је само погоршало ситуацију са обе стране мореуза. Арапски извори, нарочито путописац Ибн Батута, извештавају да је град

² По једном другом тумачењу текста Ибн Батуте, његов боравак на овом подручју могао је да буде у периоду од 1332. до 1334. године.

³ Назив емирата потиче највероватније од географског појма, било да је у питању Каресен, област која се помиње код Страбона, или Каресус, река у овој области, или пак Каресис, град који се налазио у непосредној близини Пергама, на северозападу, али сасвим сигурно не од митске личности Кара Исе.

Пергам био разорен, те да у граду Баликесиру није пронашао ца-мију за молитву петком, што доказује да су Турци тек недавно заузели те територије. С друге стране, византијски извори пишу о жалосном стању до кога су Каталанци и њихови турски савезници довели Галипољско полуострво после победе над Михаилом IX код Апра (1305. године).

Орхан је искористио трзавице које су потресале емират Кареси да га припоји (1334–1335). Османске хронике потврђују да је становништво, незадовољно кнезом који је преузео вођство над државом након смрти Аџлан-бега, пружило подршку његовом брату Дурсуну, који је већ био у Орхановој служби. Међутим, оне се само делимично слажу с наводима западних, византијских или арапских извора. На основу исказа савременика, зна се да је око 1333. године емират био подељен на два дела. У Баликесиру⁴ је 1328. године на власти био Демир-хан, а у Пергаму Јахши. Андроник III је паметно проценио да треба да склопи мир с Демир-ханом 1328, пре него што је напао Орхана годину дана касније. Није немогуће да се Орхан замерио Демир-хану, те да је подржавао оне који су осуђивали такву политику; из тог угла гледано, наводи османских хроника постају нешто веродостојнији. Што се тиче Јахшија, његова флота била је тешко оштећена бродовима које су послали папа, француски краљ, Родос, Венеција и Кипар. Он је 1341. године предводио један турски упад у Тракију. Пре него што је узвратио, Јован Кантакузин је склопио мир са Орханом; тај савез је требало не само да изолује Јахшија већ и да подстакне Орхана да га нападне. Коначно, 1345. године, извесни Сулејман послао је из Троје трупе свом тасту Ватацу. Османлије су, дакле, постепено освојиле емират Кареси, а последња етапа одвијала се око 1345. године. Једна османска хроника тај догађај датира у 749. годину (1348–1349), али се чини да је то доста касно, јер хроничар Ашикпашазаде извештава да је последњи емир Каресија доведен у Бурсу, где је две године касније умро од куге. Знамо да је куга харала том облашћу у периоду 1347–1348. године.

⁴ Када је реч о убикацији овога града, извори се разликују; могао би да буде у питању град у непосредној близини Агире.

Од преласка у Европу до Орханове смрти

Заузимање емирата Кареси довело је Османлије до јужне обале Дарданела. Било је само питање времена када ће одатле прећи у Европу. Ту је било море – једва неколико стотина метара које је требало савладати. Заједничка игра политике и среће убрзала је размештање Турака у Тракији.

Прва озбиљна продирања датирају са самог почетка 14. века. Турски плаћеници, који су се прикључили Каталанцима у борби против других Турака из Анадолије, пратили су их на византијским бродовима готово до полуострва Галипоља. Смрт Андроника III, 1341. године, и унутрашње невоље довеле су до масовног доласка нових контингената. Наследник престола Јован V Палеолог био је малолетан, те је Јован Кантакузин себи обезбедио регентство, али убрзо након тога разбуктао се отворени рат између њега и присталица Ане Савојске, мајке Јована V.

Емир Ајдина, Омур, први је притекао у помоћ Јовану Кантакузину. Прелазећи море у више наврата да би се нашао у Европи, он се показао ефикасним и верним пријатељем, без обзира на то што су његове трупе вршиле пустошења, не водећи рачуна да ли се налазе у пријатељској или непријатељској земљи. Омур се нашао у невољи 1344. године, када су Латини заузели луку Смирну (Измир) и његов дворца; умро је убрзо након тога (1348) пред зидинама града, прободен стрелом.

Јован Кантакузин је морао да тражи другог савезника. Најмоћнији, али истовремено и најближи емир био је Орхан. Током зиме 1344/1345, Орхан је помогао Јовану Кантакузину да заузме градове који су се налазили на обали Црног мора, изузев Созопоља. Неколико месеци касније, Јован Кантакузин дао му је руку своје кћери Теодоре. У јуну 1346. године, венчање је прослављено уз велику помпу. Коначно, следеће године Јован Кантакузин среће Орхана, кога су пратила његова четири сина. Од тог тренутка османске трупе су стално прелазиле Хелеспонт. Османске трупе, предвођене Сулејманом, једним од Орханових синова, помогле су 1347. и 1349. године Јовану Кантакузину у борби против његових непријатеља.

Родбинске везе између Јована Кантакузина и Орхана нису спречавале овог другог да помаже и непријатеље свог таста. Када су се Млечани (у то време савезници Византинаца) и Ђеновљани сукобили 13. фебруара 1352. у водама Босфора, Турци су подржали Ђеновљане, тиме што су им послали девет бродова. Иако немамо доказа

да су Турци директно учествовали у самој бици, зна се да су обавестили Ђеновљане о кретању њихових непријатеља и да су им, када је непријатељ пресекао пролаз ка Пери после битке, пружили уточиште на западној обали Босфора. Они су такође обезбедили опоравак њихове флоте, тако што су дозволили Ђеновљанима да међу жито у млиновима који су се налазили на њиховој територији.

Ако је веровати Јовану Кантакузину, исте године Сулејман је предузео поход на исток земље и припојио град Ангору. Али, није само зов авантуре навео Османлије да прошире границе ка истоку државе. Орхан је 1349. године изненада позвао свог сина Сулејмана, који се налазио у Тракији, уз Јована Кантакузина, услед неке непознате опасности. Османлије нису увек живели у односима доброг разумевања са суседима и сасвим сигурно су се плашили Еретнида, који су се, након одласка монголског заповедника Тимурташа 1327. године, сматрали господарима Анадолије. Ангора се ослободила од османске власти за време Орхана, јер је његов наследник, Мурат I, на самом почетку владавине, морао поново да освоји град.

Коначно, 1352. године Сулејман се умешао у сукоб између Јована V Палеолога и Матије, сина Јована Кантакузина. О томе се знају само основни подаци. Јован V Палеолог, чије је седиште било у Дидимотици, покушао је да избаци Матију Кантакузина из Једрена. Одбијен, кренуо је ка Еносу, те је 10. октобра 1352. потписао споразум с Млечанима, од којих је позајмио 20.000 златних дуката у замену за острво Тенедос. Истовремено, упутио је позив Србима и Бугарима. Тада је Матија довео Сулејмана. Битка се одвијала у Емпитиону, у близини Дидимотике. Срби и Бугари су били поражени, а Сулејман се затим вратио у Једрене да избави Матију, који је био опкољен у тврђави.

Стално прелазећи преко Тракије, Турци су се ту и населили. Треба подвући да се под појмом „Турци“ не подразумевају само Османлије, већ такође и Турци из емирата Ајдин, Сарухан и нарочито Кареси. Како смо већ назначили, први талас Турака се разместио, почев од зиме 1304/1305, на полуострву Галипољу. Они су чак почели и да обрађују земљу, док су Каталанци више волели да живе од ратног плена. Каталанци и Турци су напустили полуострво 1307. године, али су неке породице можда ту ипак остале. Касније, када је Јован Кантакузин упутио позив Орхану, непријатељска страна је ујединила трупе у емиратима Сарухан и Кареси. На основу других извора, а не османских хроника, у Тракији је, поред Сулејмана, било и других бегова који су ратовали за свој рачун; најпознатији су били

Хаџи Илбеги и отац *шејха* Бедредина, чије је седиште било у граду Симавна, у Тракији.

Турци су за своје седиште најпре одабрали Цимпе (Чимби), који се први пут помиње у вези с догађајима из 1352. године.⁵ Јован Кантакузин је од Орхана тражио да врати то место Византинцима, али је Сулејман тражио нешто у надокнаду. Јован Кантакузин им је послао 10.000 златника, али није повратио то место. Један неочекивани догађај учинио је положај Византинаца у Тракији још тежим. У ноћи између 1. и 2. марта 1354, снажан земљотрес озбиљно је оштећио зидове Галипоља. Сулејман, који се налазио у Пеги (Кара Бига) искористио је то и заузео место.

Снови Јована Кантакузина прекинути су 1355. године. Јован V је успео да продре у Цариград. Јован Кантакузин је 4. децембра био присиљен да абдицира. Замонашио се, и након кратког боравка у манастиру св. Георгија Манганског, сместио се у манастиру Харсијанита, где је писао своју историју, која представља опис бројних ситуација из његовог узбудљивог живота, али такође и изузетно значајан извор података о односима између Византинаца и анадолијских емирата у другој четвртини 14. века.

Током лета 1356. године, нови догађај изменио је позиције на шаховској табли историје. Халила, једног од Орханових синова, отели су гусари из Фокеје у Астаченском заливу (данас Измитски залив). Све до јесени Орхан није знао где му држе сина. Пошто није имао довољно снажну флоту да би се запутио ка Егејском мору, обратио се Јовану V за помоћ. Цар, који је после напада на Једрене, безуспешно покушавао да се приближи Османлијама, у овом случају Сулејману, решио је да искористи ситуацију. Обећао је Орхану своју помоћ, под условом да овај више не помаже Матији, сину Јована Кантакузина. Прво путовање у Фокеју, у пролеће 1357. године, завршило се неуспехом. Заповедник Фокеје тражио је висок откуп, а по наводима византијских историчара, ветрови који су дували из супротног правца онемогућили су напад на утврђено место. Наредног пролећа, вођени су преговори између Орхана и Јована V, не само да би се убрзало ослобођење Халила, већ и ради склапања споразума. У исто време, Јован V је предложио брак једне од својих кћери и заточеног Орхановог сина. После плаћања високог откупа, у износу од 60.000

⁵ Локалитет (данас не постоји) морао се налазити, према белешци из једног османског пописа, у близини данашњег Шаркеја.

или 100.000 перпера, како наводе извори, и додељивања титуле „паниперсеваст“ заповеднику Фокеје, Халил се запутио ка Цариграду, где је убрзо након тога прослављена веридба византијске принцезе и турског принца.

Пре Халиловог повратка Орхан је био скрхан жалошћу. Сулејман, његов вероватно најспособнији син, 758. године (25. децембра 1356. – 14. децембра 1357) погинуо је приликом пада с коња.⁶ Његов гроб, поред кога се налази гроб његовог коња, у Болајиру, посећује се и данас. То место које привлачи велики број посетилаца обавијено је легендама. На основу хроника, за време напада неке безбожничке војске с мора⁷, Сулејманови саборци су сакрили његов гроб тако што су га прекрили камењем. Маузолеј је изграђен касније, вероватно за време Мурата I.⁸

Орхан је умро марта 1362. године. Сахрањен је у Бурси, у једном старом византијском манастиру, који је претворен у маузолеј. У непосредној близини, у посебној згради, налази се гробница његовог оца, чије је тело ту пренето, по његовој сопственој жељи, после заузимања тог града. Првобитно су се две гробнице налазиле под истим кровом. Најпре пожар, а затим и земљотрес озбиљно су оштетили зграду, те је султан Абдулазиз 1868. године наредио да се изграде два маузолеја, који су сачувани до наших дана. Треба подсетити да се тај део града назива Османцик (мали Осман) и то најкасније од краја 16. века.⁹ Арапски путописац Ибн Батута, који је посетио Бурсу септембра 1333. године (или 1331), наводи да се Орханов отац звао Османцик, објашњавајући да то име значи мали Осман. Дакле, сасвим је извесно да име тог дела града потиче од имена утемељивача династије.

⁶ Од разних верзија о Сулејмановој смрти, ова је најверодостојнија.

⁷ Свакако је реч о походу Амадеа Савојског 1366. године.

⁸ Документ о задужбинама који смо користили из времена је Мехмеда II.

⁹ Тај назив је изазвао извесну забуну, јер се у појединим делима тврди да је Осман пореклом из града Османцика, на око 200 км североисточно од Ангоре.

Организација власти

У Орханово време, власт није била у рукама појединаца, већ читаве породице. Први владари су кретали у војне походе окружени браћом, синовима, братанцима или рођацима. То сазнајемо на основу хроника које бележе губитке: Беј Хоџа, Османов рођак, погинуо је у заседи коју су Турцима поставили становници Ајнегела. Сару Јати, отац Беј Хоџе и Османов брат, погинуо је током сукоба с Каланозом, братом намесника Караџахисара. Ајдогду, Гундузов син а Османов брат, погинуо је у борби на путу између Динбоза и Којунхисара. Пазарлу, Орханов брат, како извештава Јован Кантакузин, погинуо је у бици код Пелеканона.

Током освајања, области су додељиване на управу различитим члановима породице. Орхан је на управу добио Инени и околну област, за живота свога оца, док је Гундуз наименован за субашу, војног заповедника овога града, ако је веровати наводима Ашикпашезадеа. Акимуру, свом нећаку, Осман је поверио једно од утврђења, изграђено ради одбране Бурсе.

Када је баштина била у питању, уједињавала се читава породица. Документ којим је Орхан основао манастир у Мекеџеу, доделивши му земљу за издржавање, потписала су Орханова браћа, али и три његова сина, једна сестра и највероватније једна рођака. Подвучимо улогу коју је жена имала у друштву. Четири жене су потписале документ. Касније, жене је на суду заступао мушкарац од поверења.

Главу куће је након смрти наслеђивао најспособнији члан породице, који није морао да буде покојников најстарији син: када је умро Ертогрул, Осман је био у ривалским односима са стрицем Диндаром, како наводи хроничар Нешри. Не знамо на који се начин вршио одабир, али, поред породице, најугледнији људи су такође износили своје мишљење и није владало право најстаријег. По Османовој смрти, Алаудин се повукао у манастир, док је управљање државом преузео његов брат Орхан. Територија је дакле била добро читаве породице. Сваки члан породице активно је доприносио ширењу државе, и понекад скупо плаћао то ангажовање. Од почетка 15. века, султанова браћа су систематски убијана одмах по његовом ступању на престо, чак и ако је реч о дојенчади; у нешто каснијем периоду, османски султани, сматрајући да је физичка елиминација исувише варварска, затварали су принчеве унутар палате, у одаје назване кафе (кавез).

Интеграција Османлија у политички систем

Османске, па у извесној мери и византијске хронике, описују османску државу као политичку творевину која се брзо ослободила сваког туторства. Известан број извора, међутим, доказује да су Османлије у првој половини 14. века установили државни систем који је био на снази до краја Орханове владавине. Да бисмо разумели ситуацију, вратимо се уназад.

У првој половини 13. века, више чинилаца ослабило је селџучку државу. Наведимо, најпре, бројне ратне походе које је Алаудин Кајкубад I (1220–1237) водио против својих суседа, као и чињеницу да је више волео свог млађег сина, који је проузроковао невоље после његове смрти. Најозбиљнији догађај био је устанак туркменских племена које је предводио Баба Илијас 1240. године. Када су Монголи продрли у Малу Азију 1243. године, селџучке трупе нису могле да им се одупру; они су поражени код Коседага, на путу између Сиваса и Ерзинџана. После тог пораза, селџучка династија је задржала престо у Коњи, али при сваком ступању на престо, нови султан је морао да буде потврђен јарликом, тј. наређењем монголског кана. Султан је, дакле, био само играчка у рукама емира и представник Монгола. За Масуда III, последњег султана, не зна се чак ни датум смрти. Принчеви из династије наставили су да живе још неко време у пограничним областима, али је до нас дошло име само једног од њих, који је умро 1363. године.

Опадање моћи државе проузроковало је бројне политичке савезе који су за централну власт били везани чвршћим или лабавијим везама. Стварању тих савеза погодовала је чињеница да је селџучка власт почела да даје, на неодређено време, у закуп приходе са земље. Дакле, ти нови закупци нису били закупци земље, већ фискалних прихода с ње, те су те приходе могли оставити у наследство деци или их завештати некој добротворној институцији. На остацима селџучке државе појавили су се бројни емирати. Најпознатији су емират Караман (с престоницом у Ерменаку, затим Ларендеу и на крају Коњи), Гермијан (Кутахија), Хамид (Бурглу), Ешреф (Гургурум), Теке, Ментеше (Балат), Ајдин (Бирги), Сарухан (Маниса), Исфендијар (Кастамону), Кареси (Пергам и Баликесир), као и онај Османов (Бурса, после Никеја). Било је и мањих заједница које нису толико познате, јер нису опстале. Границе тих емирата нису биле стабилне и зависиле су од блискости или савеза, као и од ширења на рачун Византије. Не може се говорити о престоници у модерном смислу те речи, јер

је много вођа мењало место боравка у зависности од годишњег доба или услед нових освајања.

Кад је илхан Абу Сеид сазнао да су побуњени Туркмени дестабилизovali читаву Анадолију, послао је емира Чобана да поново успостави ред и мир.¹⁰ Подсетимо се да се цар Андроник II, уморан од турских напада, обратио претходницима Абу Сеида с циљем да их подстакне да ставе под контролу исувише предузетне емире. Пред Чобаном су се, 1314. године, како би исказали покорност, појавиле следеће вође: Фелекудин Диндар из емирата Хамид, наследници породице Ешрефа, унуци Сахиба Ате, чије је седиште било у Афјон Карахисару, емири Гермијана и наследници Алија Шира из Кутахије и оближњих тврђава. Осман се уопште не помиње, да ли зато што је у то време био сасвим безначајан, или због тога што је одбио да се појави, као и Караманиди. Потчињавање је значило плаћање даждина. Јазицизаде, преводилац и настављач селџучке хронике Ибн Бибија, приметио је за господара Пафлагоније: „Кад би Турци једном нешто платили Монголима, они би им постали господари.“

Затим су Монголи за намесника Анадолије наименовали Тимурташа, Чобановог сина. Он је од 1317. до 1327. владао земљом у име илхана, с кратким прекидом у периоду 1321–1322. године. Исток и централни део земље били су директно под његовом влашћу, док је остатак територије био у рукама туркменских бегова који су му дуговали послушност и плаћање даждина. Свако противљење се оштро кажњавало, било да је реч о турским или монголским вођама. Када је Тимурташ, 1327, кренуо у поход – мета је вероватно био емир Ајдина који је одбио да измири своје обавезе – вест о убиству његовог брата Димашка Хоџе и изгнанство читаве породице принудили су га да се врати назад и да се склони у Египат, где је убијен годину дана касније.

Извод из пописа из 751. године по хиџри (11. март 1350. – 27. фебруар 1351), преписан у један рачуноводствени приручник, доказује да је Орхан био међу вођама који су имали дуг према Илханидима. Није нам познато у којој мери су сакупљачи даждина успели да у том касном периоду наплате дуговања, али на основу документа се сазнаје да Османлије нису успеле да се ослободе те обавезе све до друге половине 14. века. То ослобађање огледа се и у титулатурама

¹⁰ Тако извештава селџучки хроничар Керимудин Махмуд, пореклом из града Аксараја.

првих владара. У најстаријим пописима, Осман и Орхан носе титулу бега. Титула султана јавља се тек од периода Мурата I.

Идеолошка основа османске државе

Читава државна творевина указивала је на потребу да се заснује политичка моћ на основу идеологије. Када је у питању османска држава, мотиви који су коришћени да би се оправдала превласт куће Османлија, мењали су се током година.

Услед брзог ширења путем ратних похода, политичка мисао је најпре била заснована на праву мача. Хроничар Ашикпашазаде једини помиње то право, наводећи Османове речи, приликом наименовања једног *кадије* у граду Карадахисару: „Ја сам оштрицом свог мача освојио овај град, те зашто бих тражио дозволу од султана, који овде нема шта да тражи? Бог који му је дао султанско достојанство, дао је и мени достојанство кана, јер ја водим Свети рат.“

Иако је право мача представљало један од стожера моћи, радије се наводе други чиниоци којим се оно легализује. Неки хроничари су инсистирали на припадности Османове куће племену Каји. Јазицизаде је поручио беговима пограничних подручја: „Хан је био Каји, најстарији после Огуза и кан свих кланова Огуза. На основу тестаментa Гинхана и закона Огуза, достојанство кана и оно падишаха [владара], могу да стекну само они кланови у којима има наследника племена Каји. У овом тренутку не можемо да се надамо помоћи од селџучких султана; они су изгубили највећи део земље и њоме сад владају Татари. Пошто вас је покојни Алаудин гледао с наклоношћу, нека сваки од вас буде кан. Бићемо вам на служби и водићемо овде Свети рат.“ Ашикпашазаде такође везује Османа за Огуза, а затим и за Ноја.

После уздизања племена ова идеја више није могла да опстане. Стога се настојало да се Османлије представе као легални наследници Селџука. Требало је наћи везе које су могле да оправдају прелазак власти у њихове руке.

Први покушаји били су обазриви. Јазицизаде спомиње само благонаклоност коју је султан Алаудин испољавао према Осману. Према Ашикпашазадеу и Нешрију, Селџуци су у два наврата интервенисали. Када се Ертогрул запутио ка пограничним областима, султан му је доделио летње и зимске пашњаке, а затим му је у Османово време послао коњски реп, заставу и војни оркестар, обележја обласног владара. Нешри тврди да је султан Алаудин гледао на Османа

као на свога сина, јер није имао наследника. Али зна се да то није тачно, јер је последњи султан који је био на власти био Масуд III. Тај текст је занимљив јер показује настојање да се успостави веза између селџучке и османске династије, па макар она била и духовна. На основу Спандуђинових навода, Мехмед II је желео да документује тврдњу да су Османлије наследници Комнина из Трапезунта, али то није било могуће доказати.

Осврнимо се на последње питање. У свим хроникама и епским делима као лајтмотив појављује се тема газије, тј. ратника за веру. Осман и Орхан су представљени као вође чији је једини циљ био ширење муслиманске вере. Сви који су их окруживали били су вођени истим идеалом: да се униште непослушни неверници који нису желели да прихвате доминацију ислама. На натпису џамије Шехадет, у Бурси, Орхан је титулисан као „султан учесника у верском рату и бораца за веру“!

Иако се снага религије не може негирати, такав начин гледања је донекле поједностављен и тешко одржив за период Османа и Орхана. Турци који су стигли до Дарданела у првој половини 14. века ставили су се у службу Византинаца. Они су повремено били на страни Јована Кантакузина, повремено на страни његовог супарника Јована V Палеолога. Ту нису била посреди освајања, већ војна помоћ. Турци су се нашли на византијској територији у истом положају као и Каталанци.

У Анадолији, хришћани су се борили у редовима османске војске. Косе Михал је читав низ година ратовао поред Османа, пре него што је примио нову веру. У једном попису задужбина из 1454–1455. године за област Худавендигар (област која се протеже од Никеје до Пергама, и чија је престоница била Бурса), помиње се *сиахија* хришћанин, који се звао Анастос.

Треба такође нагласити да натпис на џамији Шехадет није из периода Орханове владавине, већ из периода владавине Мехмеда I, јер потиче из 820. године по хиџри (18. фебруар 1417. – 7. фебруар 1418). У натпису се помиње пожар који је, после напада Караманлија на Бурсу 1413, оштетио Орханову џамију толико да је морала бити обновљена. Чини се да су улогу бораца за веру намерно наглашавали анадолски емири, како би се пружила снажна помоћ Османлијама, на бранику муслиманског света, и да се, с друге стране, непријатељи представе у лошем светлу. У том смислу, тема ратника за веру се може сврстати уз друге мотиве помоћу којих је правдана надмоћ Османске династије.

Друштво

Приликом описа првих Османлија, увек се користе исти стереотипи: идилична слика номада, који језде пољима за стадима, поставља се насупрот слици сурових ратника, који уништавају све што им се нађе на путу, или чак оној верских фанатика, који оштрицом мача намећу своју веру.

Прецизирајмо најпре да прве Османлије нису били номади у стриктном значењу те речи, тј. то нису били људи који су непрестано крстарили путевима, без сталне насеобине. Они су живели у племенима, и са својим стадима су одлазили на летње бачије. У јесен, силазили су у равнице, да би ту провели зиму, а почетком лета би се вратили у планину. Иако су они веома рано освојили један број мањих градова и Бурсу 1326. године, када је Андроник III 1329. започео битку код Пелеканона, и даље су живели под шаторима, како наводи историчар Јован Кантакузин. Цар је морао да пожури, да би стигао пре него што се Турци упуте ка шумовитим пределима.

Неколико година након тога, Ибн Батута је срео Орхана у Никеји, док је митрополит Григорије Палама, који је заробљен 1354. године, након претреса брода на јужној обали Дарданела, нашао Орхана у летњем биваку, пошто је прошао кроз градове Лампсак (Лапсеки), Пеге (Кара Бига) и Бурсу.

Прве Османлије лако су се привикли на живот у градовима. Они су, попут муслиманских владара, изградили читав низ грађевина у новоосвојеним градовима. И у Бурси и у Никеји рађале су се џамије, *медресе*, народне кухиње, купатила, мостови и ханови (трговачки центри). Те грађевине, које су понекад чиниле један велики комплекс, представљале су језгро новог дела града, око кога се одвијао свакодневни живот становништва. У близини Орханове џамије у Бурси, изграђено је купатило, народна кухиња, склониште за путнике и њихове коње, како сазнајемо из документа о оснивању, који носи датум 19–28. април 1360. Они су водили рачуна не само о спасењу душе већ и о добробити за тело.

Чланови владајуће породице, као и угледни људи, подједнако су доприносили подизању грађевина од општег значаја: Нилифер, Орханова жена, изградила је просторију за молитву, као и мост на старом путу Бурса–Мудања; Алаудин, Орханов брат, текију (манастир) и просторију за молитву у Бурси; Сулејман, Орханов син, изградио је медресу у Никеји и купатило у Никомедији, да наведемо само то. Што се тиче грађевина које су подигли други угледни људи,

поменимо још џамију Хаџи Хамзе, као и џамију Хаџи Оз Беја, обе у Никеји. Лала Шахин-паша је такође изградио верске грађевине: медресу у Бурси, као и џамију, завију и медресу у месту Мустафа Кемал-паша, које се раније звало Кирмасти.

Ако је одржавање земље зависило од локалног становништва, особље потребно за више функције довођено је у почетку из анадолских градова, у којима је муслиманска традиција била дубоко укореењена. Први професор у медреси у Никеји био је извесни Давуд из Кајсерија. Међу потписницима документа о задужбинама из тог времена, наводе се градови из којих су дошли: Кајсери, Киршехир, Коња, Сивас, градски центри из којих се преносила вера и наука до пограничних области. Арапски готово да се није говорио, како са извесним разочарањем констатује Ибн Батута. На велико изненађење овог путописца, верски вођа у Гејвеу, који се с поносом називао факихом, дакле стручњаком за право, говорио је персијски а не арапски.

Ахије су доприносиле учвршћивању муслиманског становништва у новоосвојеним градовима: чланови еснафа су чинили организовану заједницу која је пружала и социјалну и духовну помоћ. Најпознатији, зато што се најчешће спомиње, јесте ахија Хасан, нећак шејха Едебалија, који је био Османов таст. Он је учествовао у Орхановим ратним походима, а затим се настанио у Бурси, где је изградио манастир. Био је такође присутан у тренутку када се делило Османово наслеђе. Попис задужбина из 859. године (1454–1455), који између осталог садржи добра која су оставили Осман и Орхан, показује да су бројне ахије уживали дарезљивост првих османских владара или чланова њихове породице. У области Сапанце, Сулејман-паша оставио је земљу за одржавање једног моста, а управу је поверио ахији. Завијом коју је Орхан подигао у Никеји у спомен на свога сина (документ о задужбинама датира из периода од 6. јуна до 4. јула 1361) управљао је Осман ибн Јусуф, кога су звали Караоглан, чији је син, ахија Мустафа, наследио ту дужност након смрти свога оца. Хатице, Орханова кћи, подигла је завију у корист ахије Турџе. Ибн Батута, приликом свог боравка у Анадолији, посетио је у Баликесиру, Гирлеу, Гејвеу и Мудурну завије о којима су се старале ахије.

Поред муслимана, који су се полако навикавали на живот у градовима недавно освојеним од Византинаца, живели су и Туркмени, држећи се турске племенске традиције. Док су први ширили знање стицано у медресама и у складу с тим строго се придржавали верских прописа, ови други су проповедали народну религију, која се

може оквалификовати као хетеродоксна: култ Алије, Пророковог зета, обожавање дванаест имама, тајни састанци ради увођења у веру.

У већ помињаном попису задужбина (1454–1455), бројни *гервишки њрваци* који су носилу титулу баба, уживали су земљу захваљујући Орхановим наређењима: Ермез-баба у нахији Јархисар, Зекерија-баба и Сару-баба у нахији Ермени Или, Кара-баба у нахији Инегел и један баба, чије име није познато, у нахији Гермеце. Село где је овај последњи живео звало се Бабаилер, по имену које су носили ученици баба-Илијаса, покретача устанка 1240. године. Једно друго село, Бабаилер, налазило се у области Тархале (данас Сома), којег су другачије звали Кепек-шејх (Шејх пас): то име изнова доказује да је реч о хетеродоксним особама, јер је пас у муслиманској религији сматран нечистом животињом. Хроничар Ашикпашазаде тврди да је потомак баба-Илијаса. У својој хроници, он је посветио једно поглавље односима једног од ученика тог светог човека, који се звао Гејикли-баба и Орхана. На основу тих навода, Орхан је изградио маузолеј, манастир и џамију, која је обновљена за његовог живота. Један део тих зграда још постоји. Село се данас зове Баба Султан.

Од стварања османске државе, постојала је још једна врста *гервиша* који се такође могу сматрати хетеродокснима: абдали. У Бурси су сачувани – барем до половине овог века – скромни остаци манастира Абдал Мурата и Абдал Мусе. Данас су делови градова у којима су живели дервиши део градског језгра, док су у оно време били изван зидина.

На крају, неколико речи о византијском становништву. Пахимер, чије се дело завршава са 1307. годином, не престаје да сажалева своје сународнике у Анадолији изложене турским нападима. Они су, каже, бежали, носећи само нешто мало добара ка „Граду“, наиме ка Цариграду. Цару није недостајало ваљаних људи који су покушавали да се супротставе непријатељу. Након продирања у град, како извештава Ашикпашазаде, и сами Османлије били су задивљени отпором становника Бурсе и запрепашћени бројем жртава које је глад оставила на улицама.

Велики број Византинаца, међутим, са осећањем да их је власт издала и напустила доста се млако борио. План Андроника III да морским путем пружи помоћ становништву Бурсе није се остварио; под Андроником II, борцима је већ недостајало коња и новца, јер је држава плаћала помоћне трупе, Алане. Не треба се дакле чудити што је велики број Византинаца потражио уточиште код нових

господара. Зар томе пример није дала и сама царска кућа, склапањем бракова између византијских принцеза и неверничких вођа?

Очевици као Ибн Батута и Григорије Палама, који су прошли Битинијом почев од друге четвртине 14. века, помињу грчко становништво. Палама је осетио утеху у томе што су Османлије, чији је био заробљеник, дозвољавале да борави код оних који су исте вере као и он. Упркос метежу који је изазвало турско надирање у 14. веку, везе између Грка у Цариграду и оних под османском влашћу нису биле прекинуте. Неки грчки трговац вином из Цариграда је, 1350. године, продао једном Млечанину, који је живео у истом граду, вино из Триље, тј. вино из јужне области Мраморног мора, у вредности од 565 перпера. Не знамо тачан датум освајања те луке, која је била веома важна за залеђе, али је 1350. године сасвим сигурно била у турским рукама. Полако се привикавало на нову ситуацију. Живот се настављао.

*
* *

Прошло је више од седам векова од размештања једне непознате заједнице јужно од места где завија река Сакарија. Свести рачуне о чињеницама које су обележиле епоху, представља веома тежак задатак.

Неки наводе разочарање Пахимера и Кантакузина због пада градова у Битинији, а други деле радост једног Ашикпашазадеа или Нешрија због успеха првих османских бегова. Одјек тих догађаја који је допро до нас кроз векове преноси час горчину и зачуђеност због нејединства хришћанског света, што је убрзало пад Византије, час дивљење пред муњевитим успоном Османлија, остављајући по страни све оно што би могло да засени славу династије. Али, стварање османске државе, са свим успонима и падовима, треба сместити у историјске оквире.

Напустивши територије с којих потичу, потиснути од анадољског становништва ка пограничним областима, Османлије и њихови савезници у почетку су се нашли укљештени између две силе: Монгола и Византинаца. Није довољно наглашено да су оно што су узимали једном руком, давали другом; у којој мери и докле то траје, веома је тешко установити. Опасност на источној граници емирата била је стално присутна, али је она у дворским хроникама, као и у западним изворима, умањена или се уопште не помиње. Захваљујући једном опису, источног, али не и османског порекла, као и једној

белешци која је била намењена само за административну употребу, сазнајемо колико је била сурова борба са анадолским суседима. На почетку, Османлије су страховале од монголских казних експедиција, утолико више јер су се Византинци жалили на њих код илхана. Смештени на периферији илханидске државе, они нису увек били толико изложени опасностима, као емир Хамид или Ешреф, кога је Тимурташ, монголски заповедник, осудио на смрт.

Пад илханидске државе након смрти Абу Сеида (1335) није у потпуности отклонио опасност. Наследници, или они који су се сматрали наследницима, и то емири Еретниди и Кади Бурханудин, све до Тимура (Тамерлана) и Узун Хасана у 15. веку, наставили су да врше притисак на Османлије. Ипак, ни Ашикпашазаде ни Нешри не помињу битку коју је Кади Бурханудин водио против султана Бајазита I код Киркдилима. Само је пораз који им је нанео Тимур исувише гласно одјекнуо, да би могао да се прећути.

Једно друго питање присутно у свим разматрањима о овој епохи и непрестано понављано – јесте вера. У име католичке вере Латини су окаснили са својом помоћи Византинцима; у име православне вере ови потоњи су одбацили њихове предлоге, те су отишли толико далеко да су говорили да више воле турбан од папске митре, а у име муслиманске вере Османлије су кренуле у освајање византијских територија. Али, када се проучава свакодневна реалност, може се увидети да су прљави интереси често били изнад заноса душе. Четрнаести век био је посебно суров и код становништва је улио снажан осећај несигурности. Нико није могао да предвиди шта ће донети нови дан: могли сте да нестанете у рату, да вас продају као роба после пљачкашког похода, или да умрете услед епидемије. Пријатељства су настајала и гасила се диктирана искључиво тренутним потребама, и ту раса или религија нису играле никакву улогу. Требало је чувати се, како припадника своје вере тако и оних других. Дневник вођен за време експедиције ђеновског адмирала Паганина Дорије током 1351. и 1352. савршено илуструје атмосферу која је тада владала на Леванту: пошто је требало напунити касу, нападали су се грчки бродови, подизан је трибут становништву Митилене и Галипоља, на тржницама робова продавали су се мушкарци, жене и деца, отети у пограничним градовима Византије, и све то без имало гриже савести. Ђеновљани нису били ни бољи ни гори од својих савезника или непријатеља. Не заборавимо да су Григорија Паламу, солунског митрополита, заробили Турци, а Халила, Орхановог сина, гусари из Фокеје.

У таквим околностима рођена је османска држава. С државом смештеном на самом крају муслиманског света и суочени с нејединственим хришћанским светом, Осман и Орхан су умели да искористе прилику, мудрост и војне могућности, да се уздигну на позорници историје.